

**BM'İN KURULUŞ AŞAMASINDA BARIŞI VE İNSAN
HAKLARINI KORUMAYA YÖNELİK BELGELER IŞIĞINDA
GÜNCEL BİR SAPTAMA**

DOÇ. DR. İLYAS DOĞAN*

ÖZET

Bu çalışmada BM'nin "kuruluş aşamasındaki belgeler" ifadesi ile BM Şartı ve 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi (EİHB) kast edilmektedir. Söz konusu iki belgede yer alan amaçlar ve ilkeler incelenmektedir. BM Şartında işaret edilen başlıca amaçlar; insan haklarına saygı, dünya barışının korunması ve halkların sosyal ve ekonomik bakımdan gelişmelerine olanak sağlanmasıdır. Bu amaçlardan ilk ikisi bu çalışmada bilhassa irdelenmeye çalışılacaktır. Söz konusu belgelerde ortaya konan ilkelerin hatırlanmasının zorunlu olduğuna işaret edilmektedir.

Bu amaç ve ilkelerin özellikle ABD ve İngiltere önderliğinde gerçekleştirilen II. Irak Savaşı (belki daha doğru ifade "işgal" olmalı) ile beraber "devletler uygulaması"nda geline noktanın BM tarafından son 60 yılda oluşturulan devletler camiası sisteminde bir kırılma manasına gelip gelmediği sorgulanmaktadır. Çünkü BM Güvenlik Konseyince kabul edilen 8.10.2002 tarihli ve 1441 sayılı kararın Kuveyt Savaşı sırasında uygulanan önlemlere atıfta bulunmak ve kimyasal silah denetimlerine Irak'ın izin vermesinin ötesinde, savaş araçları kullanmayı öngördüğü oldukça şüphelidir.

BM Şartında yer alan "güç kullanma yasağı"nın bir manasının kalıp kalmadığı sorusunu sormak bilimsel ve vicdani bir gerekliliktir. Çünkü bu soru sahneye çıkabilecek Çin gibi bu ilkelerle hiç de barışık olmayan bir devletçe aynı davranışların sergilenmesi halinde insanlık açısından hatırlanması gerekebilir. Böyle bir hatırlamanın dürüstçe olabilmesi için, -her ne kadar bilim dünyası ile güç politikaları her zaman örtüşmese de, zamanı boşa harcamamak gerekir. Güç kullanma yasağının sadece küçük devletlere uyma yükümlüğü getirdiğini öne sürmek her halde bizi yeniden 20.yüzyıl başlarındaki devletler arası kaos ortamına geri götürecektir ki bu yeniden sömürge politikaları üretmek anlamına gelecektir.

Anahtar kelimeler: *BM, Güç kullanma yasağı, Irak, 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi, BM Şartı*

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi

ABSTRACT

In this study by the documents during the stage of establishing it is meant the UN Charter and 1948 Universal Declaration of Human Rights. The principles and aims which take place in the documents mentioned above are examined. The main objectives which are indicated in the UN Charter are respect for human rights, the protection of world peace and to provide instruments for the social and economic development of peoples. The first two of these objectives will be specifically analysed in this study. This study determines that it is obligatory to remember the principles which are set up by the documents mentioned.

It is questioned that whether the point of "states' practices" which has been reached with the Second Iraq War by the leadership of USA and the UK (the correct word might be occupation instead of war) means a turning point in the system of international society constructed in the last 60 years by the UN.

It is a scientific and conscientious necessity to ask whether "prohibition of use of force" in the UN Charter has any meaning anymore. It may be needed to remember this question for humanity, when a state likes Chine which is not in peace with these principles show same behaviours. To have this remembering fairly, time should not be wasted even though the scientific world and power policies do not overlap. To claim that the prohibition of use of force is obligation only for the small states will probably bring us back to the chaos among states in the beginning of 20th. Century. This means to produce imperialist policies again.

Key words: *The UN, the prohibition of use of force, Iraq, 1948 Universal Declaration of Human Rights, The UN Charter.*

I-Konunun Ana Çerçevesi

Bu çalışmada Birleşmiş Milletlerin kuruluşunda izlenen en önemli iki amaç olan barışın sağlanması ve insan haklarına saygıda günümüz uluslar arası sisteminin içinde bulunduğu duruma ilişkin bir saptama yapmak amacı güdülmektedir. Gerek BM Şartı gerek 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ile barış ve özgürlüğe ulaşmak amaçlanmıştır.

2001'den beri ABD ve müttefiki ülkelerin BM karar mekanizmalarını izlemeye gerek duymaksızın giriştikleri eylemler bu iki belge ile amaçlanan hedeflerin ne anlama geldiklerinin sorgulamayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü söz konusu ülkelerin davranışları BM karar mekanizmalarının BM ile beraber kurulan devletler hukuku düzenini ciddi bir inanırlılık krizi ile karşı karşıya bırakmıştır. Bu durum "ulus ötesi" yada "ulusal üstü" ve insan haklarının üstünlüğüne dayalı bir dünya düzeninden söz etmeyi giderek daha da güçleştirmektedir.

Dikkati çeken husus literatürde insan haklarına saygı vurgusu karşısında başka, ABD tarafından temsil edilen fetihçi emperyal nitelikli kavramların öne geçtiğidir. İki kutuplu dünya düzeninin yıkılması sonrasında ortaya çıkan yeni

ortamı ifade etmek için kullanılan global *gouvernance* terimi daha çok ABD'nin kendi çıkarlarını dış politikasının tek hedefi haline getirdiği bir dış politika ile özdeş hale gelmektedir. Bu durum ortada bir dünya devletleri camiası krizi bulunduğu görüşünü daha da güçlendirmektedir.

II.Dünya Savaşı sonrasında kurulan dünya sisteminin kurucusu devletler hala dünyanın kaderini belirleme gücünü ellerinde bulundurmaktadırlar. Buna rağmen II. Dünya Savaşının öğrettiklerinden hareketle elde edilen insanlık kazanımların gene bu kazanımlarda sürükleyici rol oynamış devletlerce sabote edildiği izlenimi vermektedir.

Çalışmada öncelikle söz konusu iki belgenin temel özellikleri ve amaçları felsefi desteklerine de işaret edilerek incelenmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan şimdiye kadar bağlayıcı olduğuna inanılan güç kullanımı yasağının ihlalinin var olan uluslar arası hukuk düzenini parçalama tehdidi olgusu dikkate alınacaktır. Güç kullanma yasağının belli güçlü devletlerce görmezlikten gelinmesi yeni bir sömürgecilik ve yayılcılık döneminin başlayıp başlamadığı şüphelerini de beraberinde getirmektedir. Böyle bir sorgulamanın yol açabileceği yıkıcı sonuçları önceden kestirmek her ne kadar mümkün olmasa da üzerinde düşünmeye değer bir insanlık sorunu ile karşı karşıya bulunduğumuz öne sürülebilir. Ancak öncelikle II. Dünya Savaşı yıllarında barış ve özgürlük arayışında egemen olan felsefi ortama kısaca göz atmakta yarar vardır.

II-BM Öncesinde İnsan Haklarını Koruma ve Dünya Çapında Barışı Tesis Düşüncesine Kısa Bir Bakış

Dünya çapında barışı korumak amacıyla bir dünya organizasyonu düşüncesinin felsefi alanda eskiden beri savunulmakta olduğu ifade edilmelidir. Roma imparatoru Augustus ortaya attığı *pax romana* görüşü ile bir dünya devleti fikrini ortaya atmıştı. Roma İmparatorluğunun ortadan kalmasından sonra Avrupa'da bir çok düşünce adamı dünya barışının yeniden tesisi için Roma'nın yeniden kurulması görüşünü savunmuşlardır. Bu konudaki görüşler ortaçağ Avrupa'sında 15.yüzyıla kadar uzanmaktadır. Roma'nın çöküşünden sonra dünya çapında bir örgüt kurulması fikri kilise öğretisinde kendine yer bulmuştur. Augustinus M.S. 398 de yazmış olduğu *De civitate dei* adlı eserinde dünya çapında örgütlenecek bir devlet detaylı olarak anlatmaktaydı. Evrensel bir dünya barışı görüşünü detaylarıyla işleyen I. Kant'tır. Kant, bütün dünyada yetki sahibi olacak bir organizasyon kurulması fikrini 1795'te yazmış olduğu "Ebedi Barış Hakkında" adlı eserinde işlemiştir. İlginçtir ki insanlık ve evrensel çoğu büyük öğretiler belki de en fazla barıştan söz etmişlerdir. Fakat en zor muhafaza edilen de barış olmuştur. Bu durumun geçmişte olduğu gibi günümüzde de devam ettiğini vurgulamaya bile gerek yoktur. Bütün bu karamsar ama doğru tespitler

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

gene de insanlığı barışa dayalı bir uluslar arası sistem kurma çabasından geri bırakmamıştır¹.

A-Milletler Cemiyeti ve İnsan Hakları

Birleşmiş Milletler Örgütü dünya çapında barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulan **ilk** uluslar arası kuruluş değildir. Dünya barışı düşüncesi I.Dünya Savaşı sonrasında ABD başkanı Wilson tarafından 18.1.1918'de yayınlanan *14 İlke Açıklamasında* da yer almaktaydı. Wilson'un ilkeleri arasında değindiği dünya çapında barışı koruma amaçlı teşkilat olan **Milletler Cemiyeti Sözleşmesi** 28.4.1919 Paris Barış Konferansında galip devletlerce hazırlandı. Milletler Cemiyeti bünyesinde üç temel organ öngörülmekteydi bunlar:**Genel Kurul, Sekreterlik ve Uluslar Arası Daimi Adalet Divanı** idiler². *Uluslararası Adalet Divanı* sürekli bir mahkeme olmasına rağmen ancak ilgili devletlerin rızası bulunduğu takdirde karar verebilme yetkisine sahip bir mahkeme niteliğindedi.

1919 Paris Barış Konferansı sırasında Milletler Cemiyeti Tüzüğü hazırlanırken getirilen bir istisna bu örgütün insan hakları konusunda her hangi bir inisiyatif almasını engelleyecekti. Wilson ilkeleri arasında devletlerin "içişleri" istisnası öngörülmuş değildi. Buna rağmen bizzat Wilson'un teklifiyle Milletler Cemiyeti Şartına şöyle bir hüküm eklenmiştir: "*Üye devletlerden biri bir konunun, devletler hukuku bakımından tamamen kendi iç işlerini ilgilendirdiğini iddia ederse, söz konusu durum Milletler Cemiyeti Genel Kurulunca kabul edildiği takdirde o devlete herhangi bir tavsiye yada müdahalede bulunulmaz*"³. Devletlerin egemenliği lehine getirilen söz konusu istisna bu aşamada henüz insan hakları ve özgürlüklerinin uluslar arası hukukun konusu olarak görülmediğini göstermektedir. II. Dünya savaşı öncesinde III. Reich Almanya'sında Yahudilere yapılanlar Hitler tarafından iç işleri konusu olarak izah edilmekteydi. Esasen dünya kamuoyu da yapılan soy kırımını başlangıçta bir insan hakları sorunu olarak görmekten çok Almanya'nın iç meselesi olarak görmeyi tercih ettiler. İngiliz başbakanı Attlee ancak Avam Kamarasında ilk olarak 22. Ağustos 1945'te yapmış olduğu konuşmasında soykırımının bir içişleri meselesi olmadığını itiraf edebilmiştir⁴. İnsan haklarını devletlerin iç sorunu olarak görme anlayışının faturası ağırdı. Bu durumun

¹ Ipsen, Knut, **Völkerrecht**, 5. Auflage, Verlag C.H.Beck, München 2004, s. 468-469

² Ipsen, Knut, **Völkerrecht**, 4. Auflage, Verlag C.H.Beck, München 1999, s.408-410

³ Guradze, Heinz, **Der Stand der Menschenrechte im Völkerrecht**, Otto Schwarz Verlag, Göttingen 1955, s.62

⁴ Guradze, s.62 Dipnotu 4

tespiti beraberinde insan haklarını korumayı da esas alan yeni bir devletler hukuku sistemi kurulmasını getirecekti. Ne var ki özellikle Doğu Bloku çökünceye kadar bu konuda da Avrupa İnsan Haklarını Koruma Sözleşmesi dışında büyük bir ilerleme sağlandığı söylenemez.

B-Milletler Cemiyeti ve Dünya Barışı

Milletler Cemiyetinin başlıca amacı dünya barışını korumak, devletler arası ihtilafların savaşa başvurmaksızın halledilmesini temin etmektir. Fakat Cemiyet Tüzüğüne savaşı yasaklanmış değildi. 2.10.1924 tarihli Zürih Protokolü, 16.10. 1925 tarihli Lokarno Antlaşması ve 27.8.1928 tarihli Briand-Kolleg Paktı (Paris) gibi devletler arası belgelere rağmen savaşı yasaklayıcı bir dünya düzeni getirilemedi. Savaşın devletler hukuku alanında hukuk dışı sayılması ancak uzun bir tarihsel gelişimin sonunda mümkün olabilmektedir. Bu bağlamda Milletler Cemiyetinin kurulduğu 1920'li yıllarda henüz başka devletlere saldırı düzenlenmesi yasaklanmamıştı. Milletler Cemiyeti Tüzüğü'nün 12.maddesi devletlere aralarında savaşa tutuşmadan önce sorunu barışçı yollarla çözmelerini öngörmekle beraber savaşı yasaklamamaktaydı⁵. Her ne kadar savaşın ahlakılığı ve ahlaka aykırılığı sorgulansa da hukuka aykırı sayılmamaktaydı.

Milletler Cemiyeti I. Dünya savaşı sonrası ortaya çıkan insan hakları sorunlarıyla da ilgilenmeye çalışmıştır. Ancak bu uğraş daha çok savaşın yol açtığı kolektif insani problemleri çözmeye çaba harcama çerçevesinde gelişmiştir. Bu anlamda Milletler Cemiyeti savaş sonrası ortaya çıkan toplu göç yada toplu sığınma sorunları ile başa çıkmaya çalışmıştır. Bu çabaların bir devamı olarak 1904'te hazırlanmış olan Kadın Ticaretinin Yasaklanması ve 1910 da hazırlanmış olan Çocuk Ticaretini Önleme sözleşmeleri Milletler Cemiyeti zamanında 1921 ve 1933 tarihlerinde devletlerce imzalanmıştır. 27.7.1929 tarihli Yaralıların Tedavisi ve Savaş Esirlerine Muamele Hakkında Sözleşme Milletler Cemiyeti döneminde hazırlanan bir antlaşmadır. Fakat bu antlaşma Milletler Cemiyeti tarafından değil Uluslar Arası Kızılhaç Komitesi tarafından hazırlanmıştır⁶. Milletler Cemiyeti böylece bir yandan savaşı önleme yönünde gayretler sarf ederken diğer yandan savaş gerçeğini dikkate alarak savaşın daha insani koşullarda cereyan etmesini sağlamaya çalışmıştır.

Savaşın devletler hukukuna aykırı sayılması süreci ancak 1928'de güçlü Avrupalı devletler arasında imzalanan Briand- Kellog Antlaşması ile gündemde yerini alabilecektir. Bu sözleşmede devletlerin birbirlerine saldırması açıkça

⁵ Bardeleben, Herbert, **Die zwangsweise Durchsetzung im Völkerrecht**, Diss. Leipzig 1930, s. 48

⁶ Kimminich, Otto, **Menschenrechte Versagen und Hoffnung**, Georg Müller Verlag, München-Wien 1973, s. 94-95

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

yasaklanmıştır. Söz konusu sözleşme imzalandıktan kısa bir süre sonra II. Dünya Savaşını doğuran gelişmeler nedeniyle somut bir sonuç doğurmamıştır. Ancak BM'nin kurulmasıyla bu sözleşmede ifade edilen amaçlar devletler hukukunda kalıcı hale gelebilecektir. Başlangıçta söz konusu sözleşmeye katılmayan devletler için bunun bağlayıcı olmayacağı öne sürülmekteydi⁷. Savaşın hukuk dışı sayılması çabaları II.Dünya Savaşına kadar sonuçsuz bir çaba olarak görülmekteydi.

Milletler Cemiyeti'nin amacının dünya barışını kolektif bir biçimde korumak olduğu açıktı. Ne var ki bu örgüt kendinden bekleneni verememiş ve sonuçsuz kalmıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında karar mekanizmalarının işlememesinin yanında dünyanın önemli devletlerinin bir çoğunun bu örgüte ABD gibi ya hiç yada Almanya ve SSCB gibi kısa süreli üye olmalarıydı. Almanya bu örgüte 1926'da üye olmuştur. Nazi Rejiminin kurulmasıyla artık bu örgütün kararlarını tanımamıştır. SSCB ise Milletler Cemiyetine 1934'te kabul edilmiş, fakat; 1940'ta Finlandiya ile savaşı gerekçe göstererek örgütten ayrılmıştır.

I.Dünya Savaşı sonrası insanlığın yeniden benzeri bir kitlesel felaket yaşamaması amacıyla Milletler Cemiyeti kurulmuştu. Fakat söz konusu uluslar arası organizasyon kısa sayılabilecek bir sürede kendinden beklenenleri yerine getiremez hale düşmüştür. Bu durumun ortaya çıkmasında şüphesiz uluslar arası politikadan kaynaklanan nedenler mevcuttu. Savaş sonrası yapılan barış antlaşmalarının kaybeden devletlerce adil bulunmayışı adeta yeni bir top-yekun felakete sürükleyecek olan savaşın da habercisiydi.

Milletler Cemiyeti insanlığı bir felakete sürükleyen II.Dünya Savaşını önlemekte yetersiz kalmıştı. Gerek bu kuruluşun karar verme mekanizmalarının çabuk tıkanması, gerek güçlü devletlerin kendi çıkarları hakkında ödün vermeye yanaşmaması ve hatta bu teşkilatı kendi çıkarlarını hayata geçirmek için bir araç gibi görmeleri böyle bir sonucu kaçınılmaz hale getirmiştir.

III-BM Şartı

II.Dünya Savaşının gidişatı tedricen galip devletler lehine dönmeye başlamadan bile insanlığın bu tür felaketler karşısında korunması ve sorunları barışçı yollardan çözülebilmesi için daha etkili bir dünya örgütlenmesi fikri ifade edilmeye başlanmıştı. 14.08.1941 de yayınlanan Atlantik Bildirisinde ABD Başkanı ve İngiliz başbakanı Churcill, sınırların zorla değiştirilemeyeceği, ulusların istedikleri rejimi belirleyecekleri, ekonomik gelişmenin ve uluslar arası ticaretin destekleneceği, insanlığın korku ve endişeden uzak yaşayacağı bir

⁷ Doehring, Karl, **Völkerrecht**, 2. Neubearbeitete Aufl., C.F. Müller, Heidelberg 2004, Rn. 567-569

dünya için bütün devletlere çağrıda bulunulmaktaydılar⁸. Bu manada İngiliz-Amerikan ittifakında yer alan 26 devlet 1 Ocak 1942 de savaş sona erdiğinde “Birleşmiş Milletler” adıyla dünya çapında faaliyet göstermek üzere yeni bir örgüt kurulacağını ilan etmişlerdir. Söz konusu açıklamada düşman devletlerin bu teşkilata üye olarak kabul edilmeyeceği özellikle vurgulanmaktaydı. Kurulacak olan bu örgütün amacının sadece yaşama hakkını, özgürlük hakkını, devletlerin bağımsızlığı, din özgürlüğünü korumakla yetinmeyeceği ve aynı zamanda insan haklarını korumayı ve uluslara arası alanda hakkaniyeti sağlamayı⁹ da hedefleyeceği ilan edilmekteydi. Kurulacak olan dünya çapında örgütün dinleri de korumaktan bahsetmesinde şüphesiz Yahudilere karşı gerçekleştirilen soykırımın rolü vardı. Açıklamada bulunan 26 devletin yanına savaşın sona erdiği 1945’e kadar Almanya’nın müttefiki olmayan 21 devlet daha katılmıştır. Bunlar arasında Türkiye de bulunmaktaydı.

Yeni kurulacak olan BM’nin hangi ilkelere dayanması gerektiği ve önceliklerinin neler olacağı önemliydi. Bu bağlamda Milletler Cemiyeti başarısızlığı ve totaliter devletlerin savaş öncesi savaş sırasında yaptıkları uygulamalar ilk anda göze çarpacak önemli hususlardı. Bir başka ifade ile kurulacak olan BM daha önce yaşanan olumsuzlukların yeniden zuhur etmemesi için gerekli kurum ve vasıtalara sahip olmalıydı.

BM örgütünün kurulması ile gelinen nokta göz önüne alındığında; ulus devletlerin bağımsız davranma yetkileri açısından bir kırılma noktası olduğunu kabul etmek zorunludur. Nitekim BM’nin kurulması yolunda müttefik dört büyük devlet (Çin¹⁰, Sovyetler Birliği, İngiltere ve ABD) arasında 1944’te Washington’da yapılan hazırlık konferansında bu durum hissedilmişti. Zira yeni kurulacak örgüte insan hakları alanında tanınacak yetkiler geleneksel egemenlik anlayışı dogmaları ile çelişmekteydi. Bundan dolayı yeni kurulacak örgütün insan hakları konusundaki işlevi BM Şartı için hazırlanan taslak metinde ancak gevşek bir uzlaşma ile dile getirilebilmişti. Bu bağlamda kurulacak olan yeni örgütün “ uluslar arasında barış ve dostça ilişkilerin gelişmesi için” “insan haklarına ve özgürlüklere saygıyı destekleyeceği” vurgulanmakla

⁸ Bildiri metni için bkz. Mangoldt, Hans von/Rittberger, Volker, (Hrsg.) (v. Mongoldt/Rittberger), **Das System der Vereinten Nationen und seine Vorläufer**, Band I/1, C.H.Beck, 1995, s.3

⁹ Sieghardt, Paul, **Die geltende Menschenrechte**, Übers. v. Gerta Machacek, Engel Verlag, Straßburg; Arlington 1988, s.72

¹⁰ Çin BM’de 1971’e kadar Milliyetçi Çin Cumhuriyeti tarafından temsil edilmiştir. Bkz. Gareis, Sven Bernhard-Varwick, Johannes, **Die Vereinten Nationen**, 2.Aufl., Leske-Budrich Verlag, Opladen 2002, s. 33

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

yetinilmekteydi¹¹. Güçlü devletlerin bile bu konuda duraksamalarının bir kuruntu olmadığı daha sonra insan hakları alanında ortaya çıkan sözleşmelerde devletlerin iç egemenliklerine getirilen sınırlamaların da gösterdiği gibi doğrulayacaktır.

İnsan hakları alanında sürekli hissedilen ve yaşanan somut gerçeklerden biri güçlü devletlerin kendi çıkarlarını her zaman insan haklarından daha önde gördükleri ve değerlendirdikleridir. Bu durum en bariz şekilde Birleşmiş Milletlerin faaliyetlerinde, aldığı kararlarda görülmektedir. İnsan haklarına saygı konusu çoğu zaman güçlü devletlerin uymak zorunda oldukları bir kural gibi görülmemektedir. Şüphesiz bu geline noktada BM'nin kuruluşunda savaş galibi devletlerin kendi lehlerine elde ettikleri ayrıcalıkların önemi büyüktür. Bu bağlamda dünya devletleri daha San-Fransisko'da toplanmadan önce 4-11.Şubat 1945 tarihleri arasında toplanan beş güçlü devlet BM Güvenlik Konseyinde kendilerine veto hakkı tanınması konusunda anlaşmışlardı. Milletler Cemiyeti döneminde yaşanan tikanıklıkların tekrar etmemesi gerekçesiyle izlenen bu yöntem diğer devletlerce daha başlangıçta güçlü devletler lehine ortaya çıkan bir dengesizlik olara görülmüş uluslar arası hukuka ve adalete olan güveni derinden zedelemiştir. Daha pratik bir çözümün ne olacağı bir yana beş büyük devletin uygulamaları ve çıkarıcı tutumları bu güvensizlik duygusunun haksız olmadığını kanıtlamaktadır. Çünkü söz konusu devletler veto yetkilerini insanlığın yada insan haklarının korunması için değil sadece kendi ülke çıkarlarını korumak için kullanmaktadırlar.

Savaşın sona ermesiyle birlikte BM'nin kurulması ve temel ilkelerini belirlemek amacıyla San Fransisko kentinde 25.4.1945'te toplanan devlet temsilcileri BM Şartını hazırlamışlardır. Hazırlık çalışmaları sırasında daha önce yaşanan dünya çapında aksamalar ve insan hakları ihlallerine dikkat çekilmiştir. Bu manada özellikle Latin Amerika ülkeleri temsilcileri daha önceki geleneksel anlayışı ağır biçimde eleştirmişlerdir. Söz konusu devletler, insan haklarına olan inancın sadece girişte vurgulanmasıyla yetinilmemesini talep etmişlerdir. Bu konuda yapılan eleştiriler en olumlu sonuç vermiştir¹². BM'ne üye olacak her devlet bu Şartı imzalamakla yükümlüdür. Böyle olunca en azından üye devletlerin¹³ tâbi oldukları ortak bir devletler hukuku kuralları manzumesinin artık söz konusudur. Bu konuda üye devletlerden bazılarına ayrıcalık yada istisna tanınmış değildir.

¹¹ Partsch, Karl Josef, **Hoffen auf Menschenrechte: Rückbesinnung auf eine internationale Entwicklung**, Verlag A. Fromm, Zürich 1994, s.30-31

¹² Partsch, s. 31

¹³ Halen Birleşmiş Milletler üye 191 ülkenin listesi için bkz. Herdegen, Martin, **Völkerrecht**, 3. Auflage, C.H.Beck, München 2004, s.271 vd.

IV-BM Şartına Göre Örgütün İnsan Haklarına İlişkin Amaç ve Görevleri

BM Şartının devletler arası ilişkilerde¹⁴ ve insan hakları alanında yeni bir çığır açtığı söylenebilir. BM Şartının başlangıç bölümünde¹⁵ “insan haklarına, insan kişiliğinin ve onurunun yüceliğine” olan inanç vurgulanmakta ve “cinslerin ve ulusların eşitliği”ne de dikkat çekilmektedir. (Başlangıç/I) Başlangıcın birinci paragrafının son cümlesinde ise BM Teşkilatına dünya üzerinde sosyal ve ekonomik gelişmeyi sağlayarak yaşam standartlarının yükseltilmesini destekleme görevi verilmektedir. Başlangıçta üzerinde durulan başlıca iki önemli nokta bulunmaktadır, bunlar; insan haklarına saygı, barışın bütün dünyada egemen kılınması ve dünya halklarının sosyal ve kültürel ilerlemelerinin desteklenmesidir.

Şartın başlangıcında BM Örgütünün dünya barışını ve güvenliğini korumakla görevli olduğu vurgulanmaktadır. BM bu amaca ulaşmak için adalete uygun barışçı yöntemlerle devletler arası anlaşmazlıkları alacağı kolektif tedbirlerle muhafaza edecektir. Bu anlamda bozulan barışın yeniden tesisi için çaba harcayacaktır. Esasen barışın bozulduğu ve kargaşanın egemen olduğu bir dünyada diğer alanlarda somut bir sonuç elde etmek olanaksızdır.

Şartın 1.maddesinde temel ilke ve amaçlara yer verilmiş olmakla beraber amaçlar ve temel ilkeler arasında açık bir ayrıma gidildiği söylenemez. Örneğin hem 1/I. maddede hem de m.2/III’te uyumsuzlukların barışçı yollarla çözülmesi gereğine işaret edilmektedir. İnsan haklarının korunmasının başlangıç, m.1/III ve m.55.(c) maddesi birlikte ele alındığında “BM’nin ikinci ana hedefi olduğu” anlaşılmaktadır.

Şartın 2.maddesi üye devletlere 1.maddede yer alan amaçlara uygun davranma yükümlülüğü getirmektedir. Bu nokta 24.10.1970 tarihli Genel Kurul tarafında kabul edilen (Friendly Relations-Declaration) “BM Şartı Bağlamında Devletlerarası İşbirliği ve İyi İlişkiler Kurulmasına Hakkında Devletler Hukuku

¹⁴ Kimminich, s.93

¹⁵ BM Şartının tam metni için bkz. Mangoldt, Hans von/Rittberger, Volker, (Hrsg.) (v.Mangoldt/Rittberger), **Das System der Vereinten Nationen und seine Vorläufer**, Band I/1, C.H.Beck, 1995, s.12-69; (Hrsg.) Watzal, Ludwig, **Menschenrechte Dokumente und Deklarationen**, Herausgeber: Bundeszentrale für politische Bildung, 3., aktualisierte und erweiterte Auflage, Bonn 1999, s.38-52 ; Piatti, Celestino, **Menschenrechte-Ihr internationaler Schutz**, C.H.Beck, 3., Neubearbeitete Auflage, München 1992, s.1-5

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

İlkelerine İlişkin Açıklama”da da tekrar edilmektedir¹⁶. Söz konusu 2625 Sayılı BM Genel Kurulu Kararında devletlerin BM şartı ile bağdaşmayacak şekilde güç kullanma konusunda birbirlerini tehdit etmemeleri, dünya barışını tehlikeye düşürmemeleri tavsiye edilmektedir. Güç kullanma yasağının yeniden vurgulanmış olması BM Şartına aykırı silahlı güç kullanmaya hukuken müsamaha edilemeyeceğini ortaya koymaktadır. Uluslar Arası Adalet Divanının Genel Kurulca alınan bu kararın üzerinde özellikle durduğu ve adeta Genel Kurul kararlarından bazılarını arkasındaki “psikolojik öge”yi¹⁷ dikkate alarak bu karara adeta bir devletler hukuku teamülü derecesi tanınması güç kullanma yasağı konusundaki hukuki dayanakların sadece BM şartı ile sınırlı olmadığını göstermektedir.

Dünya barışının korunması için ve gerekirse BM üyelerinin saldırgana karşı güç kullanımı için dayanışma içine girmeleri bir temel ilke olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer temel ilkelerden biri de devletlerin birbirleri karşısında hak ve yetkiler eşit olarak kabul edilmeleridir. Devletler egemenlikleri bakımından eşit kabul edilmeleri nedeniyle birbirlerinin egemenliklerine ve sınırlarına saygı göstermekle mükelleftirler. Yine devletlerin eşit statüde olmaları birbirlerinin iç işlerine karışmama yükümlülüğünü beraberinde getirmektedir.

BM Şartında insan haklarına sadece başlangıç dışında aşağıda belirtilen maddelerde de insan haklarına yer verilmektedir: Bunlar; m.1.(3), m.13/I -b), m.55 (c), m.56, m.62(2), m.73 ve m.76(c) maddeleridirler. Kısaca bu maddelerin içeriği göz önüne alındığında söz konusu maddelerin insan hakları hukuku alanında bir standart yaklaşımın doğmakta olduğunu göstermektedir. BM Şartının 1.maddesi “amaçlar ve temel ilkeler” başlığını taşımaktadır. 1.maddenin birinci ve ikinci fıkralarında BM’ye dünya barışını koruma, uluslar arası alanda güç kullanımını ve barışı tehdit eden gelişmeleri giderici önlemler alma yetkisi tanınmaktadır. BM Şartının m.1/III hükmü ise “ekonomik, sosyal, kültürel” sorunların üstesinden “insani biçimde” gelmek için uluslar arası işbirliği öngörmektedir. Aynı fıkranın devamında hiçbir cins yada ırk, dil, din ayrımı gütmeksizin insan hakları ve temel özgürlüklerine saygının güçlendirilmesi ve desteklenmesi BM’nin amaçlarından biri olarak sayılmaktadır. BM Şartının m.13/I-b hükmünde BM Genel Kuruluna hiçbir ayırım yapmaksızın ekonomik, sosyal -kültürel, eğitim, sağlık, insan hak ve özgürlükleri alanında uluslar arası işbirliğinin geliştirilmesi için tavsiyelerde bulunma yetkisi tanınmaktadır.

¹⁶ 2625 Sayılı BM Genel Kurulu Kararı metni için bkz. **Sartorius II** (Internationale Verträge Europarecht Textsammlung) Lieferung 2004 C.H.Beck Ipsen, Nr. 6

¹⁷ Mengiler, Özgür, **Birleşmiş Milletler Çerçevesinde Uluslararası Uyuşmazlıkların Barışçı Çözümü**, (Doktora Tezi) Platin 2005 Ankara, s.241

Şartın m. 55/c bendinin de BM'nin insan haklarına saygı ve insan hak ve özgürlüklerinin hayata geçirilmesini destekleme görevi yeniden vurgulanmaktadır. 56.maddenin başlangıç cümlesi devletlere 55.maddede öngörülen amaçların hayata geçmesi için BM ile işbirliğine gitme yükümlülüğü öngörmektedir. Bir başka ifade ile insan haklarına saygı amacıyla işbirliği yapmak, devletlere bir yükümlülük olarak belirlenmiştir.

BM Şartının 61.maddesi Ekonomik ve Sosyal Konseyi düzenlemektedir. Şartın 62/II hükmünde Ekonomik ve Sosyal Konseye insan hak ve özgürlüklerine saygı ve hayata geçirilmesi için her türlü tavsiyede bulunma görevi verilmiştir. Şartın 62/III.maddesinde bu organa BM Genel Kuruluna görev alanıyla ilgili her türlü tavsiyelerde bulunma yetkisi tanınmaktadır.

BM Şartının 73.maddesi devletlere sömürge yönetimi altındaki halkların haklarına riayet etme yükümlülüğü getirmektedir. Söz konusu düzenlemede genel anlamda sömürge halkların ekonomik, sosyal, politik, kültürel ve eğitim alanlarında kendilerini geliştirmelerine destek olunması arzu edilmektedir.

Şartın 76(c) maddesi ilgili devletlere vesayeti altındaki halklara BM Şartının 1.maddesinde öngörülen amaçlara uygun davranmaları yükümlülüğü getirmektedir. Yeni sömürge yönetimleri kurulmadığı takdirde şimdilik bu hüküm tarihi nitelikli bir kural gibi gözükmektedir.

V-BM Şartının Devletler Hukuku Bakımından Niteliği

Şartın uluslar arası alanda ve devletlerin iç hukuku bakımından hukuksal değeri ve ne anlama geldiği; nasıl yorumlanması gerektiği, insan haklarının geleceği bakımından baştan beri büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle BM Şartını sadece savaş sonrası yaraları sarmaya yönelik bir metin gibi görmemek gerekir. Şartın getirdiği belki de en önemli yenilik insan hakları sorununu, artık, devletlerin iç işleri olarak gören anlayışını radikal bir değişime uğratmasıdır. En azından son yıllara kadar bu konu ciddi bir itiraz ile karşılaşmamıştır. Bu nedenle Şart, insan hakları konusunda devletlerin sadece birbirleriyle olan ilişkilerinde değil kendi vatandaşları ve hatta sınırları içinde bulunan herkese karşı insan haklarına saygılı davranma yükümlülüğü getirmektedir. Bu nedenle BM Şartı etkileri sadece devletler hukuku alanıyla sınırlı olmayan bir belge niteliğindedir. Bir başka ifade ile insan haklarının hem devletler hukuku alanında hem de iç hukuk alanında korunmasını öngören bir koruma rejiminin temel ögesini oluşturduğu söylenebilir¹⁸. BM Şartının oluşturulması evrensel ilkelere dayalı bir dünya arayışını yeni bir yola sokmuştur. Bu yeni yol devletler sistemini aşamalı bir şekilde bir otoritenin

¹⁸ Kimminich, s.95-96

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

gözetiminde oluşturulacak otoriteyi dikkate almaya dönük bir arayıştır¹⁹. BM Güvenlik Konseyi Şartın 24.maddesi gereğince örgütün amaçlarını gerçekleştirme ve dünya barışını korumakta bağlayıcı karar alma yetkisine sahip bir organdır. Böyle olunca BM sistemine aykırı davranışları önlemek her şeyden önce aralarında daimi üyelerin de bulunduğu bütün devletlerin görevidir. Fakat bu düşünce veto yetkisine sahip bir devletin Şartı ihlal etmesi olasılığında gerçek bir açmazla karşı karşıya kalmakta ve BM ile kurulan devletler camiası düzeninin sorgulanmasını haklı olarak gerektirmektedir.

BM Şartında yer alan hükümler bir devlet veya birden çok devlet tarafından dikkate alınmadığında ne yapılabilir? Bu sorunun cevabı en çok da açık bir BM kararı olmaksızın Irak'ta askeri varlığını sürdüren devletler açısından cevaplanmalıdır. Bu soruya hukuki olarak verilecek cevap ile uluslar arası politika gereğince verilen cevaplar çoğu kez çelişmektedir. Şarta uyulmadığının BM Genel Kurulu tarafından tespiti ve bu yönde bir karar alınmasının hukukun bir sonuç doğurması mümkün değildir. Çünkü Genel Kurul kararları tavsiye niteliğindedir²⁰. Bu durum, güçlü devletlerin bu kararları yok saymalarına olanak tanımaktadır.

BM kararlarının gerektiğinde güç kullanarak uygulanabilmesi için BM Güvenlik Konseyinde kararın kabul edilmesi ve beş ayrıcalıklı devletten hiçbiri tarafından veto edilmemesi gerekir. Bu durum "uluslar arası barış ve güvenliğin sürekli üyelerin anlaşmasına"²¹ bağımlı olması sonucu doğurmuştur. Ne var ki beş güçlü devlet arasında böyle bir uzlaşmaya varılabilmesi gerçekte bu beş ülkenin de çıkarlarının uyum içinde olmasına bağlıdır. Veto yetkisine sahip devletlerden biri Şarta aykırı davrandığı takdirde böyle bir uzlaşma olasılığı ortadan kalkmaktadır. Bir başka deyişle yaptırım gücüne sahip BM kararı her zaman çıkmadığı gibi çıkması halinde de insan haklarını koruma sisteminin bir gereği olarak uygulanmamaktadır. Her ne kadar 1. Körfez Savaşı'nda olduğu gibi kararlar insan haklarını koruma amacıyla uygulanıyor görünse de daha ağır insan hakkı ihlalleri ile neticelenebilmektedir. Söz konusu savaşta gelişmiş ülkelerin yeni silah teknolojilerini denediklerini saklamaya bile gerek duymamaları bir kanaat oluşturmada yol gösterici olabilir.

BM Şartının 39.maddesinde işaret edilen barışın hangi hallerde tehdit edildiğini saptamak her zaman kolay olmamaktadır. BM Güvenlik Konseyinin

¹⁹ Cox, Robert W., Multilateralism und Weltordnung“ in: Robert W. Cox, **Weltordnung und Hegemonie- Grundlagen der „Internationalen Politischen Ökonomie“**, (Forschungsgruppe Europäische Gemeinschaften) Marburg 1998, s. 98-99

²⁰ Bu konuda öğretilerdeki farklı yaklaşımlar için bkz. Mengiler, s. 241-243

²¹ Mengiler, s.91

aldığı 8.10.2002 tarihli ve 4644. birleşiminde almış olduğu 1441 sayılı kararda Irak'ın sahip olduğu silahların dünya barışını tehdit ettiği ve bu nedenle silahın denetimi için gereken adımları atmadığı takdirde Şartın VII.bölümüne atıfta bulunmaktadır. Ancak gereken adımlar olarak silah üretiminin denetlenmesine değinilmektedir. Bu kararın gerektiğinde güç kullanımına gidilebileceğine işaret olarak okunması²² ciddi bir yorum sorunudur. Zira BM Şartının VII.Bölümünde işaret edilen tek önlem silahlı müdahale değildir. Nitekim diğer daimi üyeler bu kararı silahlı güç kullanmaya izin verme şeklinde yorumlamadıkları için ABD öncülüğünde oluşan koalisyonu rahatlatacak yeni bir Güvenlik Konseyi kararı elde edilememiştir. Savaşın gerçek olmayan nedenlere dayanarak başlatıldığı ve bu durumun daha baştan beri ABD yöneticilerince bilindiği anlaşıldığına göre 1441 sayılı karar Irak'a saldırıyı meşrulaştırmada çok fazla işe yaramayacaktır.

Güvenlik Konseyine daimi üye beş devlet kendi çıkarları ile bağdaşması halinde BM Şartını tamamen hiçe saymakta da tereddüt duymamaktadırlar. Esasen II. Irak Savaşı sonucu ABD ve müttefiklerince gerçekleştirilen işgal konusunda insan hakları teriminden söz etmek yerine sömürgeciliğin yeni bir versiyonundan bahsetmek daha dürüstçe olsa gerekir.

BM Şartında sıkça kullanılan ve evrensel manada bir asgari insan hakları standardı oluşmasında 10 Aralık 1948'de yayımlanan EİHB'nin etkisi genellikle kabul görmektedir. EİHB'nde ortaya konan insan hakları standartları devletlerin tutum ve davranışlarını değerlendirmede, hükümetlerin aldıkları önlemlerin içeriğini uluslar arası örgütlerin davranışlarında bir rehber özelliği kazanmıştır. Bu durumu değiştirmeye dönük faaliyetlerin güçlü devletlerden kaynaklanıyor olması insanlığın geleceğine ilişkin barışa dönük fikirler oluşturmaya olan cesareti kırmaktadır.

VI-Evrensel İnsan Hakları Bildirisi (EİHB)²³

Amerikan Bağımsızlık Savaşı sırasında ortaya çıkan hak bildirimleri ve özellikle 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesinde de bir çok insan haklarına yer verilmişti. Fakat bir sentezin yapılmasına da gerek vardı. 18. ve 19. yüzyılda ortaya çıkan insan hakları anlayışının yeni koşullar çerçevesinde

²² Bkz. <http://ods-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/682/26/PDF/N0268226.pdf?OpenElement>

²³ Bildiri metni için bkz. Sieghardt, P., **Die geltende Menschenrechte**, s. 195-200 ; Watzal, L., **Menschenrechte Dokumente und Deklarationen**, Herausgeber: Bundeszentrale für politische Bildung, 3., aktualisierte und erweiterte Auflage, Bonn 1999 ; **Rechtsstaatlichkeit und Menschenrechte (Grundsätze und Definitionen)**, Hrsg., Internationale Juristen-Kommission, Genf 1967, s.82-87; Bildirinin Türkçe metni için bkz. Gündüz, Aslan, **Milletlerarası Hukuk (Temel Belgeler, Örnek Kararlar)**, 4. Bası, Beta, İstanbul 2000, s. 271 vd.

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

yeniden değerlendirilmesi zorunluymuştu. Batı Avrupa'da sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkan işçi sınıfı ve talep ettiği haklar vardı. Bunların bir bölümü sanayi toplumlarında karşılanmıştı. 1917 Devrimi ile birlikte kurulan SSCB rejimi tamamen ayrı bir toplum ve insan anlayışını temsil etmekteydi. Bunun yanında yeni bağımsızlığını kazanan devletler ve özellikle İslam dünyasında var olan toplum ve insan anlayışı da ayrı bir farklılık arz etmekteydi.

İnsan haklarının ülkelerin iç hukuklarına ithali ve dünya çapında bir duyarlılık oluşmasında 20. yüzyılda yaşanan olumsuz deneyimlerin rolü diğerlerinden çok daha belirleyici olmuştur. Yaşanan dünya savaşları, Almanya'da Hitler örneği ve gerçekleştirdiği soykırımı 1948 BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin ortaya çıkmasında en önemli faktörlerden biri olmuştur²⁴. Bazı yazarlar BM Evrensel İnsan Hakları Bildirgesindeki insan haklarının devletler hukuku alanında bu denli güçlü bir şekilde vurgulanmasını "kopernikvari bir devrim"²⁵ olarak nitelemişlerdir. Bu tespitlerin doğruluğu ancak bütün dünya devletlerinin aynı ölçüde konuya önem vermeleri ve bu bildiriye yer alan hakları kendi çıkarları için araçsal bir argüman olarak kullanmamaları halinde mümkün olabilir.

A-Hazırlanışı ve İçeriği

BM dünya çapında kararlar alacak bir teşkilat olduğuna göre hazırlanacak olan insan haklarına ilişkin belge üzerinde genel bir uzlaşmaya varma ihtiyacı kaçınılmazdı. Genel olarak bütün dünyada kabul edilebilecek bir insan hakları belgesi nasıl olmalıydı? Bu sorunun cevabını bulmak amacıyla UNESCO başkanı İngiliz biyolog Julian Huxley, Mart 1947'de bir çalışma grubu oluşturarak bu sorunun yanıtını bulmaya çalıştı. Çalışma çok sayıda ülkede önde gelen kanaat önderleri ile yapılan görüş alışverişine dayanmaktaydı. Yapılan görüş alışverişleri ve sorulara verilen cevaplar farklı kültürel ve toplumsal yapılara rağmen birbirine yakındı. Ortaya çıkan sonuca göre; hazırlanacak olan insan hakları bildirisi sadece 18.yüzyılda Fransa ve Amerika'da ortaya çıkan özgürlük anlayışına dayanmamalıydı. Bunun yanında 19. ve 20. yüzyılda meydana gelen toplumsal değişimleri, bu zaman diliminde ortaya çıkan sosyal ve ekonomik hakları da dikkate almalıydı. Diğer yandan ortaya konacak olan insan hakları belgesinin devletler açısından bağlayıcı

²⁴ Bielefeldt, Heiner, "Der Universalität der Menschenrechte und die Pluralität der Kulturen", in: (Hrsg.) Eduard J.M. Kroker- Bruna Deckampst, **Das Menschenbild der freien Gesellschaft (Globalisierung und Europäische Integration)**, Frankfurter Allgemeine Buch, Frankfurt/Main, 2000, s. 56

²⁵ Bielefeldt, s. 3

olması ve gerektiğinde dava edilebilir nitelikte olması gerektiği ortaya çıkan bir başka ortak eğilimdi²⁶.

Dünya çapında önemli toplum önderleri ve düşünce adamları ile yapılan röportajlarda eleştirel yanıtlar da verilmekteydi. Örneğin Mahatma Gandhi, Huxley'e yazdığı bir mektupta hakların isimlendirilmesinden çok içeriğinin doldurulmasının önemine dikkat çekmekteydi. Öte yandan Müslüman toplumlarda batılı anlamda bireysel haklardan çok beslenme, giyinme, barınma, eğitimin sağlanması gibi hayati ihtiyaçların daha çok önemsendiği anlaşıyordu²⁷.

UNESCO'nun yaptığı araştırmada konuyla ilgili hukuki engellere de dikkat çekilmekteydi. İnsan haklarına saygı konusunun, nihai olarak, devletlerin kendi inisiyatifine bırakılmaması gerektiği yönünde bir eğilim göze çarpılmaktaydı. Bu bağlamda hazırlanacak belgede devletlerin egemenlikleri ile insan haklarına saygı arasında doğru bir denge kurulması ve devletlerin bu ilkeleri çeşitli bahanelerle kötüye kullanmaları veya ortadan kaldırmalarını önleyici mekanizmalar getirilmesi tavsiyeler arasındaydı²⁸. Ancak bütün bu çabalar ve görüşlere rağmen, uygulamada, özellikle soğuk savaş döneminde EİHB doğu ve batıda farklı algılanmaya devam edecekti²⁹. Şüphesiz bu durumda geleneksel kültürel farklılıklardan daha çok ideolojik bölünmüşlüğün rolü büyüktü.

San Fransisko'da 1945'te düzenlenen toplantıya katılan 50 devletten sadece 20'si geliştirmekte olan ülkelerdendi. Bir başka deyişle 1946-1948 arası BM Genel Kurulunda çoğunluk endüstrileşmiş batı ülkelerindeydi. BM Genel Kurulu'nun ilk toplantısına başlangıçta Panama tarafından sunulan bir uluslar arası insan hakları şartı tasarısı sunuldu. Böylece EİHB'nin hazırlanması çalışmaları başlamış oldu.

EİHB'nin görüşmeleri ve madde metninin biçimlendirilmesi Ekonomik ve Sosyal Konseyde(ECOSOC)³⁰ gerçekleştirilmiştir. ECOSOC'in ilk oturumu ABD temsilcisi bayan Elanor Roosevelt başkanlığında açılmıştır. Yapılan

²⁶ Partsch, s. 32-33

²⁷ Partsch, s. 33

²⁸ Partsch, s. 34

²⁹ Sosyalist ülkeler de „insanın hukuk normlarıyla değil oluşturulacak komünist geleneklerle özgürleşeceklerini” EİHB ile ilgili çalışmalarda ısrarla vurgulamaktan geri kalmamışlardır. Örneğin bkz. Poppe, Eberhard, **Die “Allgemeine Erklärung der Menschenrechte” in der Gegenwart -Zum 30. Jahrestag ihrer Verabschiedung-** Sitzungsberichte der Akademie der Wissenschaftlichen der DDR Gesellschaftswissenschaften, Berlin 1979, s.4

³⁰ Bkz. Opitz, Peter J., **Die Vereinten Nationen**, UTB, München 2002, s. 203

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

görüşmelerde devletleri doğrudan bağlayıcı bir sözleşme yerine ilk adım olarak Genel Kurul tarafından oylanacak bir bildiri hazırlama konusunda bir uzlaşmaya varıldı. İnsan Hakları Komisyonu tespit edilecek hakların nasıl hayata geçirileceği konusunu bir yana bırakarak insan hakları konusunda temel prensiplerin tespitine yöneldi. Bu Bildiride yer alan haklara aşağıda kısaca değinilecektir:

(1)Klasik manada birey hak ve özgürlükleri Bildiride yer almıştır. Bunlar yaşama, özgürlük, güvenlik ve insan onuru (Würde der Person) işkence ve keyfi tutuklanma yasağıdır.

(2)Bildiride bireyin grup içinde kullanabileceği haklara da yer verilmiştir. Bunlar aile kurma, dernek kurma, konut edinme, vatandaşlık ve sığınma haklarıdır.

(3)Bildiride yer alan üçüncü grup hak kategorisi ise siyasal haklardır. Vicdan, düşünce ve düşünceyi yayma, inanma özgürlüğü, toplantı ve gösteri yapma hakkı, örgütlenme ve seçimlere katılma haklarıdır.

(4)Bildiride sadece klasik hak ve özgürlüklere değil aynı zamanda sosyal devlet sisteminde ve sosyalist ideolojide önemli yer tutan sosyal haklara da yer verilmekteydi. Bunlar; çalışma, çalışacağı yeri serbest seçme, sosyal güvenlik, eğitim görme, seyahat etme, kültürel yaşam hakkı ve entelektüel sanat yaratma hakkı olarak sıralanmaktaydı.

B-1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirisinin Hukuki Niteliği

EİHB'nin politik-ahlaki otoritesi konusunda bir duraksama yoktur. Zira söz konusu belge daha başlangıçta güçlü doğmuştur. Şöyle ki; BM Genel kurulunda EİHB konusunda yapılan oylamada çekimser oy kullanan devletler olmasına karşın, ret oyu hiç kullanılmadı. Bu durum daha başlangıçta söz konusu belgenin bir deklarasyon olmanın çok ötesinde manalar içerdiğinin habercisiydi. Bildirinin II. Dünya Savaşı sonrası hazırlanan hemen bütün anayasalara etkisi bir yana; başta AİHS olmak üzere bir çok devletler hukuku sözleşmesinde bu bildiriye açıkça atıfta bulunmaktadır. Bu nedenle Bildirinin açık yaptırım içeren devletler arası antlaşma veya sözleşmelerden daha güçlü bir psikolojik güce sahip olduğu söylenebilir. Ancak durum böyle olmakla beraber bir "genel açıklama" niteliğindeki bu belgenin devletlere uyması zorunlu yükümlülükler getirip getirmediği devletler hukuku bakımından tartışmaya açıktır.

EİHB'nin hukuksal bağlayıcılığına ilişkin haklı tereddütler hazırlanmış biçiminden de kaynaklanmaktadır. Bildiri bir devletler hukuku sözleşmesi olarak değil bir BM Genel Kurulu Kararı niteliğindedir. Bilindiği gibi Genel Kurul kararları zorlayıcı güce sahip değildir. Bu nedenle bildirinin devletler hukuku anlamında bir sözleşme olmadığı konusunda görüş birliği vardır. Bununla beraber Bildiride yer alan bir çok hakkın başka devletler hukuku

sözleşmeleriyle koruma altına alındığı da konunun bir başka boyutunu oluşturmaktadır³¹.

EİHB'nin siyasal-ahlaki bakımdan günümüzde elde ettiği saygı her türlü şüpheden uzaktır. İnsan hakları standartların dünya çapında gündeme gelmesi Birleşmiş Milletler 1948 Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi ile olmuştur. Bildirge her ne kadar siyasal ilkeler içeren ve hukuki yaptırımdan yoksun bir belge olsa da önceden kestirilemeyecek ölçüde sembolik bir anlam kazanmıştır. Esasen devletler hukuku alanında gerçekleşen değişimler sembolik olmanın ötesine geçmiştir³². Bu nedenle kamu hukukçularının çoğunluğu EİHB'ni "insan haklarının korunmasında bir dönüm noktası" olarak kabul etmektedirler. Fakat bu belgenin sadece "BM çabalarının taçlandırıldığı" bir metin olmadığına da işaret edilmektedir³³. Buradan hareketle EİHB'nin insanlığın, daha doğru ifade ile bir bakıma batı dünyasının 50 yıl geçmeden yaşadığı iki büyük savaş ve arada edinilen deneyimlerin doğal bir ürünü olduğu söylenebilir. Bununla beraber söz konusu belge BM çatısı altında biçimlenmiştir. Bu da tarihsel olarak saptanması gerekli ayrı bir önemli noktadır.

Bildirinin hukuki bakımdan bağlayıcılığı konusunda bir görüş birliği olduğu söylenemez. Bildirinin bir devletlerarası sözleşme olmadığı yukarıda da ifade edildiği gibi şüpheden uzaktır. Başlangıçta EİHB ile açıklanan hakların dünya halklarına ve uluslarına ulaşılması hedeflenen genel ideal olduğu ifade edilmektedir.

Diğer yandan çok sayıda devletlerarası sözleşmede ve evrensel nitelikli yada bölgesel nitelikli insan haklarına ilişkin belgede EİHB'nin referans kaynağını oluşturduğu vurgulanmaktadır. Örneğin hem AİHS'de hem de 7.4.1951 tarihli Amerikalılararası İnsan Hakları Deklarasyonu'nda EİHB'de yer alan anlayışa ve amaçlara ulaşmanın ortak hedef olduğuna işaret edilmektedir. Diğer yandan II. Dünya Savaşı sonrasında hazırlanan anayasalarda EİHB'nin etkisi kuvvetle hissedilmektedir. Söz konusu çok sayıda anayasada ya doğrudan yada dolaylı olarak Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin insan haklarına ilişkin tanımlamalarından yararlanmışlardır. Ancak bütün bu gerekçeler bile Bildirinin devletler hukuku anlamında bağlayıcı olduğu sonucuna varmak için yeterli değildir. Bununla beraber bazı noktalar vardır ki EİHB'nin devletler bakımından bağlayıcı olduğunu savunmayı kolaylaştırmaktadır. Örneğin Bildiride yer alan

³¹ Hailbronner, Kay, „Der Staat und Einzelne als Völkerrechtssubjekte“ in: Vitzthum, von Wolfgang Graf, (Hrsg.), **Völkerrecht**, Walter de Gruyter Verlag, Berlin- New York, 1997, s.242

³² Bielefeldt, “Der Universalität der Menschenrechte und die Pluralität der Kulturen”, s. 47

³³ Kimminich, s. 93

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

kölelik yasağı bağlayıcı bir devletler hukuku teamülü (ius cogens) mertebesine³⁴ ulaşmıştır. Diğer yandan Bildiride yer verilen haklar bir insan hakları standardı oluşmasını hedeflenmiştir. Her hangi bir insan hakkı ihlali değerlendirilirken EİHB de yer verilen ölçütlere sıkça başvurulması ortak standart oluşturduğuna ilişkin kanaatin en güçlü kanıtlarındandır.

VII-BM Şartı Bağlamında Güç Kullanma Yasağı ve ABD'nin Irak'a Saldırısı

Savaşın devletler hukukuna aykırı sayılması süreci yukarıda da kısaca ifade edildiği gibi ancak 1928'de güçlü Avrupalı devletler ve ABD'nin de katılmasıyla imzalanan Briand- Kellog Antlaşması ile devletler hukukuna girmiştir. Bilindiği gibi sözleşmede devletlerin birbirlerine saldırması açıkça yasaklanmıştır. Fakat bu Sözleşme, imzalandıktan kısa bir süre sonra II. Dünya Savaşını doğuran gelişmeler nedeniyle somut bir sonuç doğurmamıştır. Ancak BM'nin kurulmasıyla bu sözleşmede ifade edilen amaçlar devletler hukukunda kalıcı hale gelebilecektir. BM Şartında güç kullanmaya ilişkin hususlar VII.Bölümde yer almaktadır. 39.madde Güvenlik Konseyine barışın tehdit edilmesi veya bozulması durumunu saptama yetkisi tanımaktadır. Böyle bir saptama yapıldıktan sonra barışın yeniden tesisi amacıyla ne tür önlemler alınması gerektiğini belirlemesi gerekir. Güvenlik Konseyi Şartın 41 ve 42.maddelerinde işaret edilen önlemlerden hangilerinin devreye sokulacağına karar verecektir. Bu önlemler ambargo ve diğer zorlama araçları olabileceği gibi silahlı müdahale de olabilir.

Güç kullanma yasağı zamanla emredici bir devletler hukuku yasağı teamülüne dönüşmüştür. Uluslararası Daimi Adalet Divanı 1986'da verdiği bir kararda (Nikaragua v. ABD) güç kullanma yasağının devletler hukukunda bir gelenek kuralı haline dönüştüğünü ve ayrıca konunun BM Şartında da açıkça düzenlendiğini³⁵ vurgulamıştır. Konunun BM Şartında düzenlenmiş olması tartışmaları ve spekülasyonları gereksiz kılmaktadır.

Güç kullanma yasağını çiğneyen devlet saldırgan olarak nitelenir. Bu konuda somut gelişmeler yukarıda da ifade edildiği gibi ancak 1945'ten sonra yaşanacaktır. Fakat gene de ortada ciddi hukuksal belirsizlikler vardır. Bunun başlıca nedeni saldırının kesin şekilde tanımlanamamış olmasıdır. Başka devlete karşı güç kullanmak yasaklanan bir eylem olmasına rağmen henüz tam olarak tanımlanamamış değildir. Saldırı suçunun ne olduğu konusunda BM Şartı yeterince açık olmadığından BM Genel Kurulu, 1970'te 2625 (XXV) ve 1974'te 3314 (XXIX) sayılı kararları ile konuya açıklık kazandırmaya çalışmıştır. Bu kararlarda güç kullanmanın içeriği belirlenmeye çalışılmış ve

³⁴ Hailbronner, s. 242

³⁵ Doehring, Rn. 567-569

devletler arasında dostane ilişkilerin önemine işaret edilmiştir³⁶. Ancak bu kararlarda da yapılan tanımlamanın örnek niteliğinde olduğu, nihai bir tanımlama olmadığına işaret edilmektedir³⁷. Günümüzde “önleyici saldırı” terimi yer bulmakta ve özellikle ABD tarafından Ortadoğu ülkelerine Irak’a müdahalede bir haklılık gerekçesi olarak kullanılmaktadır. Üstelik yabancı literatürde bu çerçevede yapılan saldırının belirli koşullarda hukuka aykırı olmayacağı yönünde görüşlere de rastlanmaktadır³⁸. Önleyici saldırının hukuka uygun olup olmadığını değerlendirmeden önce güç kullanmanın meşruluk koşullarını incelemek yöntem bakımından daha uygun görünmektedir.

Günümüz devletler hukukunda bazı hallerde silahlı güç kullanılması hukuka uygun kabul edilmektedir. Bu durumları kısaca;

- (1) kendi kendini savunma (meşru müdafaa),
 - (2) devletin bağımsızlığını koruma,
 - (3) kendi vatandaşının hayatını koruma ve
 - (4) insani amaçla müdahale,
- olarak sırlamak mümkündür.

Devletlerin kendi ulusal varlığını koruma ve dıştan yada içten gelen saldırıları etkisizleştirmek için gereken önlemleri alma yetkisine sahip olduğu konusunda bir duraksama yoktur. Haksız saldırı ile karşılaşan bir devlet başka devletlerden yardım alma hakkına sahiptir. Bu mekanizma 1991 Körfez krizinde olduğu gibi bazen çok çabuk, bazen de; Bosna’da olduğu gibi uzun bir süre sonra ve dolaylı olarak devreye girebilmektedir.

Uluslar arası örgütlerde kendini merkez ülkeler olarak gören güçlü devletler bu bağlamda özellikle ABD, çevre ülkelerinin merkez ülke çıkarlarına rağmen davranmalarını engelleme konusunda son derece titiz davranmaktadırlar. Eşit oy ilkesinin geçerli olduğu uluslar arası örgütlerde bazen III. Dünya ülkelerinin merkez ülkelere rağmen kararlar aldıkları görülmektedir. BM Güvenlik Konseyinde olduğu gibi merkez ülkelerin veto kullanamadıkları durumlarda zaman zaman durumun tam olarak kontrol edilemediği örnekler gerçekleşmektedir. Fakat burada da merkez ülkeler bu örgütlere yapmaları gereken mali katkılardan imtina ederek bu kurumları ya işlevsiz bırakmakta ya

³⁶ Deklarasyonlardan ilkinde (GA Res. 2625, XXV, v.24.10.1970) güç kullanma yasağı genel olarak tanımlanmaktaydı. 14.12.1974 tarihinde BM G. Kurulu başka bir kararla (GA Res. 3314, XXIX) ayrıntılı bir saldırı tanımı yapmıştır. Söz Konusu karar metinleri için bkz. **Sartorius II** (Internationale Verträge Europarecht Textsammlung) Lieferung 2004 C.H.Beck Ipsen, Nr. 6 ve Nr. 7

³⁷ Doehring, Rn. 573

³⁸ Örneğin bkz. Doehring, Rn. 574

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

da fazlaca kendi istekleri dışına çıkmalarına mani olmaktadır. ABD'nin zaman zaman BM'e olan mali desteğini askıya alması buna tipik bir örnektir. Uluslar arası sistemde merkez ülkelerin hegemonya durumunu riske sokan davranışlar da gene şiddetli karşılık bulmaktadır. Bu bağlamda 1991'de cereyan eden Körfez Krizi dünya ekonomisinde oluşan hiyerarşiyi bozma girişimi olarak değerlendirilmiş ve cezalandırılmıştır³⁹. Ancak bu cezalandırma en azından BM Şartına uygun karar mekanizmaları kullanılarak yapılmıştı. II.Irak Savaşında bu unsur da eksik olduğundan ortada güç kullanma yasağının ihlali bulunduğu görüşünü çürütebilecek yeterli kanıt bulunmamaktadır. Bu manada dayanak olarak başlangıçta öne sürülen Irak'ın biyolojik ve kimyasal silah bulundurduğu argümanının savaşın daha başlangıcında dünya kamuoyunu ve ilgili ülke halklarını kandırma amaçlı psikolojik bir ikna çabasından öte bir şey olmadığı ortaya çıkmıştır. Bu durumda güç kullanma yasağının çiğnendiği açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

2001 New York Ticaret merkezi ikiz kulelere yapılan saldırı da G.W. Bush'un yönetime gelmesiyle ivme kazanan emperyalist dünya politikalarına haklılık kazandırma noktasında işe yaramıştır. Böylece ABD açısından ABD'nin güvenliğini yani salt kendi çıkarlarını dünyanın güvenliği karşısında tercih edilmiştir⁴⁰.

Gerçi II.Irak Savaşı ile beraber ABD ve özellikle Almanya, Fransa ve Rusya arasında derin görüş ayrılıkları oluşmuştur. Buna karşılık AB açısından üzerinde durulması gereken ciddi bir sorun da kendini göstermiştir. Krizde İspanya, İtalya ve Polonya gibi AB üyesi devletler ABD ile beraber hareket ederek ona askeri alanda destek vermişlerdir. Bunun yanında II.Irak Savaşında ABD son on yıldan beri sürdürdüğü dünyanın bütün ekonomik zenginliklerini sadece kendi halkının emrine verme anlayışını bütün çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Bu nedenle ABD kendisinin de aktif desteğiyle kurulan Birleşmiş Milletler şemsiyesindeki devletler hukuku sistemi yine aynı devlet tarafından açıkça göz ardı edilmiştir. Zira Irak'a müdahale BM Şartındaki gerekli meşruluk kriterlerini içermemektedir. ABD artık uluslar arası hukukun üstünlüğü söylemini ancak kendi çıkarları ile dolaylı olarak çelişmediği takdirde bir önem atfetmektedir. Hali hazırda ABD'nin kendi hukuku devletler hukuku sisteminin

³⁹ Cox, Robert W., Multilateralismus und Weltordnung“ in: Robert W. Cox, **Weltordnung und Hegemonie- Grundlagen der „Internationalen Politischen Ökonomie“**, (Forschungsgruppe Europäische Gemeinschaften) Marburg 1998, s. 107

⁴⁰ Bischoff, s. 40-41

hiyerarşik olarak üzerine çıkartılmıştır⁴¹. Üzerinde dünya milletlerinin önemli oranda uzlaştıkları bir hukuk düzeninin ABD tarafından geçersiz addedilmesi ve ancak bu devlet dışında kalan güçsüz devletler açısından mana ifade etmesi artık var olan gelen uluslar arası sistemin de yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

ABD kendisinin meşru müdafaa hakkını kullandığını öne sürse bile bu konuda öğretide haklı olarak işaret edilen ölçülülük kriterlerini daha baştan beri aşmıştır. Her ne kadar Şartın 51.maddesinde açıkça ölçülülükten bahsedilmese bile meşru müdafaa hedef statükonun yeniden kurulmasıdır⁴². ABD tarafından kullanılan savaş yöntem ve araçları bütün Ortadoğu'yu ABD eksenli bir biçimlendirme amacı gütmektedir. Bu nedenle artık doğru olmadığı ortaya çıkan Irak rejimince yasak silahlar geliştirilmesi veya bulundurulmasından farklı bir durum söz konusudur.

Sonuç Yerine

İnsan haklarına saygı konusunun devletlerin iç işlerine taalluk eden bir konu olmaktan çıkmasında hem BM Şartının hem de Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin önemli bir rol oynadığı ve hatta dönüm noktası oluşturduklarını muhakkaktır. Günümüzde insan haklarına saygı konusunda ortaya çıkan çok taraflı sözleşmelerde her iki belgenin, özellikle, Evrensel İnsan Hakları Bildirgesinin ilham kaynağı işlevi gördüğünü göstermektedir.

Ne var ki Birleşmiş Milletler ile beraber kurulan devletler hukuku sistemi iki kutuplu dünyanın çökmesi ile ciddi bir denge krizine maruz kalmıştır. Söz konusu sistemde ortaya çıkan kaygan zemin genelde büyük devletlerin özelde ABD'nin devletler hukuku kurallarını kendilerince ve çoğu kez keyfi bir şekilde yorumlamalarına yol açmıştır. Büyük devletlerin sadece kendi ülke çıkarlarını önceleyen, adeta şimdiye kadarki insanlığın uluslararası hukuk ve insan hakları konusundaki kazanımlarını görmezden gelen tavırları gözden kaçmamaktadır. Buna karşılık Avrupa Birliği ülkelerinin insan hakları konusundaki ısrarları uygarlık adına olumlu bir nokta olarak not edilmelidir. Gene de bu durum, Avrupa ülkelerinin pek çoğunun da ABD ile birlikte hareket ettiği gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

Uluslararası ilişkilerde izlenen yöntemler 2001 New York İkiz Kulelere saldırı sonrasında radikal bir değişime uğramıştır. Ortada yeni tür bir MCartycilik'in olduğunu söylemek için kanıtlar tartışmaya gerek bırakmayacak

⁴¹ Bischoff, Joachim, "Rekonstruktion des Westens? (Europa zwischen Selbstbehauptung und transatlantischer Partnerschaft)", in: **Supplement der Zeitschrift Sozialismus**, 5/2004, s.37-38

⁴² Keskin, Funda, **Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler**, Mülkiyeliler Birliği Vakfı yay., Ankara 1998, s. 51

BM'nin Kuruluş Aşamasında Barışı ve İnsan Haklarını Korumaya Yönelik ..

kadar görünür durumdadır. Fakat bu baskılara karşı durabilecek güçte bir karşı kutbun bulunmayışı ölçsüz davranışları teşvik edici bir işlev görmektedir.

Açık bir BM kararı olmadan savaş açmak, kendi çıkarlarını saklama gereği bile duymadan inandırıcılıktan uzak gerekçelerle Ortadoğu'da girişilen işgal 60 yıldan beri oluşan devletler hukuku açısından sistemi sarsıcı bir gelişmedir. Hele bu eylem büyük devletlerce gerçekleştirilmişse durumun vahameti daha da artmaktadır. Güç kullanma yasağını çiğneyen devlet saldırgan olarak nitelenir. Bu yapılmadığı takdirde devletler arası ilişkiler için yeni kuralları dürüstçe ilan etmek gerekecektir.

İnandırıcılık sorunu olan yorumdan hareketle BM'nin bağlayıcı açık kararı olmaksızın savaş açılması BM ile beraber kurulan uluslar arası sistemin sorgulanmasını da beraberinde getiren bir kırılma noktasıdır. Böyle bir sorgulama gereksinimi kuvvetle hissedildiği oranda insan hakları alanındaki olumsuz yansımalar artacaktır. Batının güvenliğini gerekçe göstererek Ortadoğu'nun özgürlüğünü ortadan kaldırmanın dünya çapında insan haklarına saygı düşüncesinin güvenilirliğini sekteye uğraması kaçınılmazdır. Adaletsiz bir savaşın insanlığın yüzyıllar boyunca edindiği kazanımlar ile meşru gibi gösterilmeye çalışılması inandırıcı olmayan ve boşuna bir çabadır.

Irak'a yayılcı amaçlarla yapılan saldırının hukuksal dayanak sorunu ile malul olduğu görülmektedir. İlle de bir gerekçe bulmak zorunlu ise bu durumda ABD karar mekanizmalarının yorumlarını ölçü almak gerekecektir. Dünya devletler camiası bir yol ayrımına gelmiştir ve bu durumda iki seçenekten birini tercih ile karşı karşıyadır:

(1) Birinci seçenek BM ile kurulan sistem ve kurallara göre hareket etmektir. Böyle bir tercih Irak Savaşında gerçekleşen insanlığa karşı suçlar ve savaş kurallarını göz ardı eden ve haklı bir nedeni bulunmayan bu ortamda "saldırganı" tespit etmektir. Dünya devletlerinin bu tespiti yapabilecek ölçüde bilgili bürokratlarının olmadığı her halde ileri sürülemez.

(2) İkinci seçenek ise Amerikan yasalarını ölçü alarak Irak'a ve aslında bütün Ortadoğu'ya yapılan saldırıyı meşru kabul etmektir. Bu durumda kurt ve kuzu hikayesinin sonucunu yeniden yaşamak dışında bir seçenek kalmayacaktır. Yada yeniden 19.yüzyıldaki üstün uluslar ve itaat etmekle yükümlü, hammadde sağlamak dışında bir önemi olmayan insan topluluklarına yeni bir isimlendirme yapmak gerekecektir